
ULOGA “PROIZVEDENE STVARNOSTI” U PROCESU ODLUČVANJA KOJI JE DOVEO DO HOLOKAUSTA¹

STIG HORNŠEJ-MELER

Sa engleskog preveo Novica Petrović

Kada pojam različitosti postane ukorenjen, sve što je nerazumljivo postaje moguće.

Slavenka Drakulić, 1992

UVOD

Holokaust je promenio ljudsku civilizaciju. Saznanje o činjenici da je bilo moguće izvesnu grupu ljudi odvojiti od ostatka društva, ukinuti i istrebiti je samo zato što su je vlasti proglasile drugačijom i opasnom predstavlja izazov od nemerljivog značaja za ljudski um. Sistematsko masovno ubijanje šest miliona Jevreja ne može se izbrišati iz istorije čovečanstva; međutim, moglo bi i trebalo bi – moralo bi – biti upotrebljeno da se uoče strukture i razvojni trendovi u postojećem društvu koji bi mogli dovesti do novih genocida i da se na njih upozori.

Stoga je složeni sled događaja koji je doveo do holokausta podvrgnut brojnim ispitivanjima, zasnovanim na teorijama i metodama iz veoma različitih naučnih disciplina i istraživačkih tradicija. Mnoga pitanja su rešena, ali intenzivna rasprava koja je usledila posle knjige Danijela Goldhagena *Hitlerovi dobrovoljni dželati* pokazala je da je ostalo još mnogo značajnih pitanja koja treba raščistiti.²

Jedan od tih problema – a koliko ja vidim, verovatno i glavni razlog za to što su vodeći savremeni istoričari veoma kritički dočekali ovu knjigu – jeste nedostatak opšteprihvaćene interpretacije samog procesa odlučivanja, zato što je detaljna hronološka rekonstrukcija ovog procesa (kao i u slučaju svih drugih zločina) nužni preduslov za procenu značaja mnogih različitih faktora koji su tome doprineli i njihovh složenih međuodnosa.

---

¹ Želeo bih da izrazim zahvalnost profesoru Džerald Flemingu iz Londona na podsticajnim i izazovnim kritičkim primedbama datim tokom pripreme ovog rada, koji čini srž rezimea knjige objavljene prošle godine na danskom: *Foeremyten. Adolf Hitler, Joseph Goebbels og historien bag et folkemord*, Kopenhagen, 1996, 424 strane.

² Daniel Jonah Goldhagen: *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust*, New York, 1996. Uporedi Julius H. Schoeps (ed.): *Ein Volk von Modernen? Dokumentation zur Goldhagen – Kontroverse um die Rolle der Deutschen in Holocaust*, Hamburg, 1996.

Tek pošto se uspostavi hronologija koja evidentira sve te podatke i zapažanja za koje se može smatrati da imaju činjenični karakter, biće moguće proceniti odnos između uslova koji se mogu okarakterisati kao istorijski jedinstveni u slučaju holokausta i onih faktora i struktura koji se mogu smatrati opštijim elementima onih procesa koji vode genocidnom ponašanju.

Uspostavljanje jedne takve hronologije spada u najviše raspravljane probleme u savremenoj istoriji zbog toga što su podaci iz pisanih dokumenata oskudni i nekonzistentni. U svom originalnom kontekstu, ona je tako neodređeno formulisana da jedan isti dokument danas može proizvesti dijametralno suprotstavljene zaključke među naučnicima. Posle više od 25 godina intenzivne rasprave, ve-

ćina istoričara je danas sklona da na 1941. gleda kao na ključnu godinu, premda se još uvek vode velike rasprave oko toga da li je Hitler sâm doneo ključnu odluku i kada ju je doneo (proleće, leto ili jesen 1941. godine).³

Dva fundamentalno drugačija viđenja istorije dovela su do dve različite tradicije interpretacije. "Intencionalisti" (Filip Biren,⁴ Džerald Fleming,⁵ Eberhard Jäkel⁶ i drugi) tvrde da je Adolf Hitler zvanično izdao naređenje za otpočinjanje programa istrebljenja Jevreja – premda ono nikada nije izraženo u pismenoj formi, kao što je bio slučaj sa naređenjem kojim je odgovornost za takozvani projekat "Eutanazija" prenet na Filipa Bulera i Rudolfa Branta početkom oktobra 1939.⁷ S druge strane, "funkcionalisti" (Gec Ali,⁸ Kristofer Brauning,⁹ Hans Mommsen¹⁰ i drugi) tvrde da

---

3 Christopher R. Browning, *The Path to Genocide. Essays Concerning the Final Solution*, Cambridge, 1992; Philippe Burrin, *Hitler und die Juden. Die Entscheidung für den Voelkermord*, Frankfurt, 1993; Christopher R. Browning, "The Euphoria of Victory and the Final Solution: Summer-Fall 1941", *German Studies Review* 17 (1994), No. 3, str. 473-481; Richard Breitman, "Plans for the Final Solution in Early 1941", *German Studies Review* 17 (1994), No. 3, str. 483-493.

4 Vidi prethodnu belešku.

5 Gerald Fleming: *Hitler und die Endloesung: "es ist des Fuhrers Wunsch..."*, Frankfurt/Main, 1987.

6 Eberhard Jäkel, *Hitlers Weltanschauung: Entwürfe einer Herrschaft*, Stuttgart, 1986; Eberhard Jäkel, Juergen Rohwer (eds.), *Der Mord an den Juden in Zweiten Weltkrieg*, Stuttgart, 1985.

7 Karl A. Schleunes, "Nationalsozialistische Entschlussbildung und die Aktion T4", objavljeno u Jäkel, Rohwer (vidi prethodnu napomenu), str. 70-83.

8 Goetz Aly, Susanne Heim, *Vordenker der Vernichtung: Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Frankfurt/Main, 1993; Goetz Aly, "Endloesung". *Voelkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden*, Frankfurt/Main, 1995.

9 Vidi napomenu broj 3.

10 Hans Mommsen, "Die Realisierung des Utopischen: Die 'Endloesung der Judenfrage' im 'Dritten Reich'", *Geschichte und Gesellschaft* 3 (1983), str. 381-420.

takvo naređenje nije nikada bilo potrebno zato što je sistem vlasti započeo sistematsko uništavanje Jevreja “sam od sebe”, kao “prirodna” posledica nacističke ideologije. Poslednjih godina su, međutim, razlike među njima postale manje izrazite, tako da danas većina istoričara koriste elemente obe tradicije u svojim modelima interpretacije, gotovo isključivo zasnovanim na pisanim izvorima.¹¹

Namera ovog rada je da predloži jednu novu hronologiju završnog dela procesa odlučivanja, gde su dva datuma od ključne važnosti:

1. jun 1940, kada je Adolf Hitler lično doneo odluku da preuzme na sebe krajnje posledice svoje ideologije;

257 **22. jun 1940**, kada je Firer izdao Hajnrihu Himleru usmeno naređenje da izvrši pripreme za potpuno uništenje Jevreja u Evropi, koje bi trebalo da počne istovremeno sa napadom na Sovjetski Savez.

TEORIJSKA PODLOGA

Osnovna pretpostavka na kojoj se temelji moj pokušaj uspostavljanja te nove hronologije jeste ideja da odluku o tome da se ubijaju druga ljudska bića u krajnjem bilansu donosi neko ljudsko biće – i tu fundamentalno pitanje glasi: kako se i zašto otklanja saosećanje prema drugim ljudskim bićima kod donosilaca takvih

odluka, počinilaca ubistava i posmatrača sa strane?

Celokupno rezonovanje na kome se ovaj pokušaj temelji umnogome duguje Hani Arent i njenim zapažanjima objavljenim u knjizi *Ajhman u Jerusalimu* (1961):

Nevolja sa Ajhmanom bila je upravo u tome što su toliki ljudi bili nalik njemu i što mnogi od njih nisu bili ni perverzni ni sadisti, već su bili – i još uvek su – zastrašujuće obični. Sa stanovišta naših pravnih institucija i naših moralnih normi, ova običnost bila je u mnogo većoj meri zastrašujuća nego sva zlodela zajedno, jer ona je podrazumevala ... da ovaj novi tip kriminalca, koji je, u stvari, *hostis generis humani*, čini zvoje zločine pod okolnostima koje mu gotovo onemogućavaju da zna ili oseća da li čini nešto nedozvoljeno.¹²

Značaj ove tvrdnje potkrepljuje svedočenje Kurta Mebijusa, o kome govori Danijel Goldhagen na ključnom mestu u svojoj knjizi:

Takođe bih želeo da kažem da mi uopšte nije palo na pamet da bi ova naređenja mogla biti nepravedna. Istina, poznato mi je da je dužnost policije da zaštiti nevine, ali tada sam živio u ubeđenju da Jevreji nisu nevini već krivi. Verovao sam propa-

---

¹¹ Uporedi Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, London, 1993.

¹² Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*, Penguin edition, 1978, str. 276.

gandi – da su svi Jevreji kriminalci i da nisu ljudska bića, kao i da su oni uzrok propadanja Nemačke posle Prvog svetskog rata. Pomisao da treba odbiti naređenje ili izbeći učešće u istrebljenju Jevreja nije mi, stoga, uopšte padala na pamet.¹³

Međutim, i Adolf Hitler, Jozef Gebels i drugi podstrekači holokausta bili su ljudska bića – i ako čovek želi da shvati kompleks faktora i struktura koje su stvorile genocidni mentalitet donosilaca odluka i njihovih izvršilaca, on mora da primeni jedan veoma širok (i u pravom smislu reči ljudsko-naučni – “human-wissenschaftlich”) pristup, gde se upotreba teorije i metoda analize definišu putem karaktera pitanja vezanih za razne detalje koja bivaju pokrenuta tokom istraživanja. A objašnjenje koje na takav način nastaje mora biti u skladu kako sa naučnim standardima tako i sa prihvaćenim saznanjima u svim tim disciplinama.

Sociološki pojam “društvene konstrukcije stvarnosti”¹⁴ sastoji se od predstava (slika) i reči, ali društvena (re-)konstrukcija

stvarnosti u naučnim kontekstu svejedno se prevashodno sastoji od reči zasnovanih na interpretaciji pisanih podataka, premda one odražavaju samo jedan deo one društvene konstrukcije stvarnosti na osnovu koje pojedinac percipira, misli i deluje. Značaj neverbalnog dela toga – naročito predstava – za pogled na svet osobe o kojoj se radi i njen odnos prema spoljašnjem svetu često biva zanemaren.

Ovo je jednim delom zato što ga je veoma teško rekonstruisati i što to oduzima veoma mnogo vremena. Neverbalnom delu nije posvećeno onoliko pažnje koliko je trebalo – naročito u jednom savremenom masmedij-skom društvu poput Trećeg rajha, gde je proizvođenje “stvarnosti” posredstvom vizuelnih medija kao što su fotografije i film imalo dobro dokumentovanu ulogu u uspostavljanju i reprodukciji nacističkog pogleda na svet pred
258

¹³ Goldhagen, str. 179.

¹⁴ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin, 1972.

¹⁵ David Welch, *Propaganda and the German Cinema 1933-1945*, Oxford, 1983; Rudolf Herz, *Hoffmann & Hitler. Fotografie als Medium des Führer-Mythos*, München, 1994.

¹⁶ Robert G. L. Waite, *The Psychopathic God/Adolf Hitler*, New York, 1977; Norbert Bromberg, Verena V. Small, *Hitler's Psychopathology*, New York, 1983. Ja sam opisao nekoliko primera ovoga u svojoj knjizi *Forermyten* (vidi napomenu 1). Jedna od njih takođe predstavlja značajan primer toga kako ga je njegovo viđenje filmova navodilo na donošenje važnih odluka. Dobro je poznato da je Hitlerovo pismo Staljinu od 20. avgusta 1939. razlog što je pakt Hitler-Staljin postao stvarnost. U svojim memoarima, Leni Rifenštal govori šta se dogodilo neposredno pošto je Hitler napisao ovo pismo. Ona je bila prisutna kada je Hitler gledao strane filmske žurnale:

– čini se da ne postoji sistematska analiza moguće veze između takvih odluka koje je Hitler lično doneo i njegovih iskustava koja su neposredno prethodila takvim odlukama.

Ovo zapažanje – uz oslanjanje na najnovija psihijatrijska saznanja o posttraumatskom poremećaju prouzrokovanom stresom¹⁷ i jedan širok semiotički¹⁸/kulturnoantropolo-

---

U jednom od njih video se Staljin tokom vojne parade u Moskvi. Na nekim snimcima video se Staljinov profil u krupnom planu. Videla sam da se Hitler nagnuo napred i da je te snimke gledao veoma koncentrisano. Kada je prikazivanje završeno, on je, začudo, tražio da mu se taj žurnal još jednom prikaže, ne rekavši zašto. Kada se Staljin ponovo pojavio na ekranu, čula sam ga kako kaže: “Ovaj čovek ima dobro lice – trebalo bi da se s njim može pregovarati.” Kada se upalilo svetlo, Hitler je ustao sa stolice, izvinio se i otišao. (Leni Riefenstahl, *Memoiren 1902-1945*, Frankfurt/Main, 1994, str. 344).

Njenu priču potkrepljuje zabeleška iz Geringovog dnevnika od 15. marta 1940, kada mu je Hitler saopštio svoje viđenje Staljina: “Firin je jednom prilikom video Staljina u nekom filmu i on (to jest Staljin) smesta mu se učinio bliskim. U tom trenutku je zapravo začeta nemačko-ruska koalicija.” Elke Froehlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente*, München, 1987, vol. 4, str. 75.

259

17 Dobro je poznato da je model ponašanja Adolfa Hitlera bio u visokoj meri ritualizovan i da su ga karakterisale opsesivne radnje, uporedi Waite i Bromberg, Small (vidi napomenu 16). Vrsta njegove psihopatologije ogleda se u njegovom živom interesovanju za datume, mesta i simbole. To je jedan od razloga što sam ga u svojoj knjizi na danskom, *Forermyten*, prikazao kao osobu koja pati od neke vrste posttraumatskog poremećaja izazvanog stresom pošto je doneo odluku da postane političar na dan 10. novembra 1918. u Pasevalku. Ovu ideju verovatno bi mogao potkrepiti neki ekspert iz te oblasti psihijatrije koji bi mogao obaviti veliki broj posmatranja Hitlera uz pomoć velikog arhivskog materijala koji postoji na filmu, a po mom saznanju, samo ga je jednom upotrebio neki psihijatar, mada u neku drugu svrhu. Ellen Gibbels, “Hitlers Nervenkrankheit – Eine neurologisch-psychiatrische Studie”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 42 (1994), str. 155–220. Pregled literature o posttraumatskom poremećaju izazvanom stresom dat je u John P. Wilson, Beverley Raphael (eds.), *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes*, New York, 1993.

18 John K. Sheriff: *The Fate of Meaning: Charles Pierce, Structuralism and Literature*, Princeton, 1987; Charles Morris, *Languages and Behavior*, New York, 1946; Charles Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, 1970; Christian Metz, *Film-Language: A Semiotics of the Cinema*, Oxford, 1974; Sügfried Kracauer, *From Kaligari to Hitler. A Psychological History of the German Film*, Princeton, 1970.

ški¹⁹ pristup koji bi uključivao doslednu upotrebu filmskog materijala, fotografija, umetnosti, arhitekture, muzike, itd., kao izvora ravnopravnih pisanim izvorima – navelo me je da se poduhvatim analize nekih situacija u životu Adolfa Hitlera kada je donosio ključne odluke.

U središtu moje rekonstrukcije najvažnije od svih njegovih odluka – one o pokretanju holokausta – nalazi se kritička analiza notornog propagandnog filma “Der ewige Jude” (1940), koji se – po mom viđenju – najbolje može okarakterisati kao rendgenski snimak samog procesa odlučivanja, čime se od istorije njegovog snimanja i distribuiranja dobija skelet jedne veoma precizne hronologije procesa odlučivanja.²⁰

EMPIRIJSKI TEMELJI ISTRAŽIVANJA

Kada se vratimo formiranju kritičke nauke o istoriji u 19. veku, tu postoji jedna duga tradicija koja se tiče standarda objavljivanja pisanih izvora; međutim, premda je naš vek doživeo razvoj drugih medija društvene komunikacije,

savremeni istoričari kao da pisane izvore još uvek smatraju vrednijim i pouzdanijim od drugih vrsta izvora. Takođe valja zabeležiti da su specijalisti za srednjovekovnu istoriju – a ne savremeni istoričari – pokrenuli inicijativu za uspostavljanje metodologije za upotrebu filmskog i televizijskog materijala u istorijskim istraživanjima.

Jedan od pionira bio je pokojni profesor Nils Skim-Nilsen iz Istorijskog instituta Kopenhagenskog univerziteta, koji je svoje principe izneo u knjizi pod nazivom “Film i kritika izvora” (objavljeno samo na danskom, 1972). On se najviše interesovao za razvijanje metoda kojima bi se procenila autentičnost pojedinačnih snimaka, koji po njegovom mišljenju uvek ima odlike *pars eventu*, nasuprot većini pisanih izvora, koje obično valja smatrati dokazima tipa *post eventum*.

Godine 1970. pokrenuo je projekat usredsređen na film “Der ewige Jude” sa ciljem da ustanovi metodološke kriterijume za buduća kritička izdanja značajnih filmskih do-

260

19 Claude Lévi-Strauss, *Structural Anthropology*, Penguin, 1972; Marcell Hénaff, *Claude Lévi-Strauss*, Paris, 1991; Michael Walitschke, *Im Wald der Zeichen: Linguistik und Anthropologie – das Werk von Claude Lévi-Strauss*, Tübingen, 1995; Roland Barthes, *Mythologies*, Paris, 1970; Roland Barthes, *Le texte et l'image*, Paris, 1986; Irenäus Eibl-Eibesfeldt, *Liebe und Hass. Zur Naturgeschichte elementarer Verhaltensweisen*, München, 1972.

20 Stig Hornshøj-Møller, “Der ewige Jude”. *Quellenkritische Analyse eines antisemitischen Propagandafilms*, Institut für den Wissenschaftlichen Film, Goettingen, 1995 (= Beiträge zu zeitgeschichtlichen Filmquellen Bd. 2); Stig Hornshøj-Møller, “Die Entscheidung. Der antisemitische Propagandafilm ‘Der ewige Jude’ und seine Bedeutung für den Holocaust”, objavljeno u Gerhard Maletzke, Ruediger Stenmetz (eds.), *Zeiten und Medien – Medienzeiten*, Festschrift zum 60. Geburtstag von Karl Friedrich Reimers, Leipziger Univesitätsverlag, Leipzig, 1995, str. 142-163; Stig Hornshøj-Møller, “‘Der ewige Jude’ (1940) – Legitimation und Auslöser eines Voelkermordes”, objavljeno u Karl Friedrich Reimers (Hrsg.), *Unser Jahrhundert im Film and Fernsehen*, Verlag oelschlagel, München, 1995, str. 59-97.

kumenata. Priređivački metod bio je zasnovan na tim principima, ali imao je i semiotičku perspektivu, budući da je detaljno analizirao mnoge različite vrste simbola i prizore u filmu koji su predstavljali deo društvenog konstruisanja stvarnosti namenjenog nemačkoj bioskopskoj publici četrdesetih godina dvadesetog veka.

Pored ovog pokušaja da stvori uzornu demonstraciju postupka priređivanja istorijskih filmskih dokumenata, prvobitni istraživački projekat uskoro je iznedrio još jednu perspektivu. Istoričari filma odavno su tvrdili da, na osnovu analize njegove sadržine, ovaj film treba smatrati smišljenom ciljnom propagandom holokausta; njegova je namena – da se poslužimo rečima Ervina Lajsera iz 1968. godine – “da hrabre građane pretvori u gorljive masovne ubice”.²¹ Ovakva tvrdnja bi, međutim, značila da je svesna odluka o pokretanju holokausta bila doneta barem pre prvog prikazivanja ovog filma, na dan 28. novembra 1940, a ovo iz hronoloških razloga nije bilo usaglasivo sa interpretativnim modelima koje su ponudila istorijska istraživanja.

Izvorna svrha moje analize bila je, stoga, da se pokaže kako pomna kritička analiza ne bi dala nikakvih nesumnjivih dokaza koji bi potkrepili takvu jednu tvrdnju, te se ona stoga mora posmatrati kao nametnuto tumačenje

istoričara filma koje proističe iz puke činjenice postojanja holokausta. Moja prvobitna radna hipoteza bila je da se dokaže kako je snimanje ovog filma bilo isključivo rezultat želje Ministarstva propagande da se medijum filma upotrebi kao još jedan način za legitimiziranje antisemitizma kao ugaonog kamena nacističke ideologije pred nemačkom javnošću.

Tokom rada na studiji, ova hipoteza počela je da se raspada, pošto nisam bio u stanju da pronađem bilo kakve dokaze koji bi je na bilo koji način potkrepili. Umesto toga, sve je više izvora ukazivalo na to da je ovaj film izražavao smišljeni poziv na genocid tamo gde je “proizvedena stvarnost” unutar medijuma koji je najviše nalik stvarnosti imala namenu da “potrebu” za uništenjem evropskih Jevreja javnosti prikaže kao legitimnu. Trebalo je da deluje kao “vizuelni dokaz” notornog proročanstva Adolfa Hitlera od 30. januara 1939, koje je, u ponovo snimljenoj verziji, igralo presudnu ulogu u završnom delu filma.

Postalo je jasno da se čitav film može shvatiti samo kao jedna duga “reklama” za genocid koja koristi istu onu jednostavnu tehniku tipa “problem/rešenje” koja se viđa npr. u televizijskim reklamama za deterdžente.²²

Iz Gebelsovog dnevnika i iz drugih pisanih izvora toga vremena moglo se dodatno

---

21 Erwin Leiser, *Deutschland, erwache!*, Reinbek/Hamburg, 1968, str. 67.

22 Kada je u Danskoj uvedena komercijalna televizija 1987. godine, radio sam tokom dve godine za drugu po veličini reklamnu agenciju u Danskoj kao asistent jednog Engleza, veoma iskusnog producenta. Napravili smo četiri veće reklame za deterdžente. Postojale su upadljive sličnosti u načinu na koji je audio-vizuelni medijum korišćen da bi se vršio uticaj na mase u Trećem rajhu i u jednoj savremenoj demokratskoj zemlji kakva je Danska. Moje iskustvo na tom poslu, međutim, doprinelo je da mnogo bolje shvatim “kreativni” proces stvaranja filma “Der ewige Jude”.

dokumentovati da je izvorna koncepcija filma potekla od ministra propagande lično i da je film smatran toliko značajnim da je sâm Hitler odgledao nekoliko verzija i neprestano je naredivao da se izvrše određene promene. Na kraju je Hitler, a ne Gebels, bio taj koji je doneo odluku o početku prikazivanja filma za javnost.

Fric Hipler – izvršni direktor filma – izjavio je u jednom intervjuu za BiBiSi 1992. godine da je

Hitler želeo da ovim filmom, da tako kažemo, dokaže da su Jevreji parazitska rasa koju treba odvojiti od ostatka ljudske rase. Ovaj film treba da predstavlja dokaz za to. Tokom više od 13 meseci film je menjan, premontiran, dosnimavan, i tako dalje, barem desetak puta, da i ne govorimo o različitim verzijama komentara, koji je postajao sve krvoločniji i agresivniji.²³

Valjanost ovog svedočenja detaljno je potkrepljena kritičkom analizom istorije nastanka ovog filma.

ISTORIJA NASTANKA FILMA “DER EWIGE JUDE”²⁴

Na dan 10. novembra 1938. Firer je održao jedan važan govor predstavnicima nemačke

štampe.²⁵ Premda nije neposredno pominjao ni “Kristalnu noć” ni Jevreje uopšte, on je to svejedno učinio na svoj način kada je govorio o pitanjima vezanim za spoljnu politiku: pošto, po njegovom viđenju, nemački Jevreji ne pripadaju nemačkom narodu, jevrejsko pitanje je, shodno tome, stvar spoljne politike. Stoga je ceo govor moguće posmatrati kao njegove komentare povodom pomanjkanja podrške nemačke javnosti za pogrom Jevreja. On je gridio tvorce propagande što nisu shvatili njegovu strategiju – čiji je cilj bio rat – i nedvosmisleno je rekao slušaocima šta misli:

Godinama sam govorio samo o miru zbog prinude. No, postepeno je postalo neophodno da se nemački narod polako psihološki prilagodi i navede da shvati kako postoje stvari koje se moraju rešavati nasilno kada to nije moguće mirnim putem. Da bi se to postiglo, međutim, bilo je neophodno ne da se propagandom zagovara nasilje kao takvo već da se određeni događaji iz domena spoljne politike nemačkom narodu rastumače tako da unutrašnji glas nacije sâm od sebe počne da zahteva nasilje. Shodno tome, neki događaji bili bi prikazani na takav način da se u mozgovima masa postepeno potpuno automatski stvori ubeđe-

262

23 Lawrence Reece, “We Have Ways of Making You Think. Goebbels – Master of Propaganda”, BBC – International Services, 23. decembar 1992.

24 Istorija nastanka ovog filma detaljno je opisana u autorovoj kritičkoj analizi (vidi napomenu 20).

25 Wilhelm Treue, “Rede Hitlers von der deutschen Presse” (10. November 1938), Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte 6 (1958), str. 175-88.

nje da ono što se ne može rešiti dobrom voljom mora da se rešava nasiljem zato što se tako dalje ne može.

Jozef Gebels je u svakom slučaju shvatio ovaj prekor kako valja i smesta je pokrenuo žestoku kampanju protiv Jevreja, i prvi put je odlučio da upotrebi filmski medijum za podsticanje antisemitizma među Nemcima.²⁶ Pošto je bio odgovoran za nacističku filmsku produkciju, Gebels je gotovo šest godina na ekranu davao prednost drugim temama (uključujući tu i puku zabavu, kao i predstavljanje nacističkog pogleda na svet u jednom pozitivnijem svetlu), ali neposredno posle Hitlerovog govora pozvao je filmske kompanije da šalju scenarije za antisemitske celovečernje filmove. To je na kraju dovelo do snimanja dva filma, *Die Rothschilds* i *Jud Suß*, oba premijerno prikazana 1940.²⁷

Gebels je takođe želeo da ima i jedan “dokumentarac” – “film o stvarnosti” – zasnovan na koncepciji minhenske izložbe iz 1937. godine pod nazivom “Der ewige Jude”

kako bi zaokupio pažnju čitave Nemačke. Međutim, suočio se sa jednim praktičnim problemom koji je doveo do toga da se snimanje filma oduži: naprosto mu je manjkalo snimaka Jevreja koji izgledaju kao Jevreji (to jest, ortodoksni Jevreji), a poljske vlasti odbile su njegov zahtev da mu se dozvoli snimanje u poljskim getima. Međutim, po izbijanju Drugog svet-skog rata ova prepreka više nije postojala, tako da je žurnal UFA* broj 471, od 14. septembra 1939, sadržao jednu kratku sekvencu sa poljskim Jevrejima.²⁸

Tri nedelje kasnije – na dan 4. oktobra 1939. godine, pošto je odobrio za prikazivanje jedan žurnal sa detaljnom pričom o životu u getima u Poljskoj – Gebels je odlučio da Frica Hiplera, šefa Odeljenja za film u Ministarstvu propagande, pošalje u Lođ da snimi još materijala za “film o getu”, i sledećeg dana je skicirao strukturu takvog jednog filma Hipleru i njegovom stručnjaku za antisemitizam Eberhardu Taubertu.²⁹ Hipler je dobio naređenje da snimi “karakteristične tipove Jevreja”, život u

---

26 Ralf Georg Reuth, *Goebbels*, München, 1990, str. 399-400.

27 Dorothea Hollstein, *Jud Suß und die Deutschen*, Frankfurt/Main, 1983; Régine Mihal Friedmann, *L'image et son juif*, Paris, 1983.

* Nemačka filmska kompanija, *prim. prev.*

28 Istoga dana Hitler je sa SS rajhsfirerom Hajnrihom Himlerom održao sastanak koji se može smatrati začetkom politike osnivanja jevrejskih geta, u skladu sa naređenjem Himlerovog zamenika Rajnharda Hajdriha izdatim 21. septembra. I ovde se vizuelna percepcija može smatrati ključnim faktorom za donošenje takve odluke: sve Hitlerove predrasude prema Jevrejima – koji su zapravo izgledali kao Jevreji – potvrđene su za vreme njegove posete već prenaseljenom getu u Lođu dan ranije, i još jednom, na dan 20. septembra, kada su bili prisutni i Himler i Hajdrih.

29 Uporedi autorovo kritičko izdanje filma (napomena 20), str. 16.

getu, bogoslužnje u sinagogi, kao i ritualno klanje.³⁰

Hipler se vratio u Berlin 16. oktobra 1939. Pošto je izvestio Hitlera o projektu za koji je Firer pokazivao “veliku zainteresovanost”, Gebels je kasnije te večeri video nemonitirani materijal u trajanju od pola sata koji je sadržao scene klanja krava, teladi i ovaca. Premda je sâm Gebels naredio da se snimci načine tako da ostave utisak surovog postupanja sa životinjama – i tako je i učinjeno! – ipak je bio duboko šokiran onim što je video. U svome dnevniku je zapisao: “Ovi Jevreji moraju biti uništeni.”³¹ Te noći – 16. oktobra 1939. godine – Gebels mora da je prešao “prag genocida” (Robert Džej Lifton), i od tog dana nadalje

smišljeno je koristio te slike i čitavu filmsku produkciju kao sredstvo ciničnog i nemilosrdnog zagovaranja genocida.

Dvanaest dana kasnije Gebels je prikazao scene klanja Hitleru i drugima koji su bili za njegovim trpezarijskim stolom. Prema navodima iz Gebelsovog dnevnika, svi su bili “duboko šokirani”.³² A kada se procenjuje uticaj ovog filma na Hitlera, ne treba smetnuti s uma njegov odnos prema životinjama: on je bio vegetarijanac u gotovo religioznom smislu.³³ Za Adolfa Hitlera, ove scene – a kasnije i čitav film, u kome su one predstavljale emocionalni vrhunac – mora da su dodatno osnažile i legitimizirale njegovu latentnu želju da istrebi Jevreje kao “zlo ovog sveta”.

---

30 Iz hronoloških razloga, trebalo bi zabeležiti da je Hitler na dan 6. oktobra 1939. izneo svoju koncepciju za Istočnu Evropu u jednom govoru održanom ispred Rajhstaga koji je prenošen na radiju, i da je sledećeg dana na Himlera preneo odgovornost za “germanizaciju” ovog regiona. U to vreme je takođe potpisao odobrenje za projekat “Eutanazija” – koji je, uzgred budi rečeno, datiran unazad da bi koincidirao sa početkom Drugog svetskog rata, 1. septembra 1939. Za njega je rat bio proces “pročišćavanja rase”. Ovaj projekat pripreman je neko vreme, ali i ovde je “vizuelno izlaganje stvarnosti” odigralo značajnu ulogu u donošenju njegove konačne odluke: Filip Buler prikazao je dokumentarne snimke mentalno obolelih osoba za njegovim trpezarijskim stolom 8. avgusta 1939.

31 Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 612. Prema Hiplerovim memoarima, Gebels je “želeo da mi pokaže kako bi reagovao neko ko ima pravilan stav prema jevrejskom pitanju. Gotovo svaki krupni plan bio je praćen uzvicima gađenja i odvratnosti; neke scene je toliko žestoko kritikovao kao da hoće da podstakne reakciju sa samog ekrana; prilikom scena ritualnog klanja, pokrio je lice rukama.” Fritz Hippler, *Die Verstrickung*, Dusseldorf, 1981, str. 187.

32 Zabeleženo u Gebelsovom dnevniku, zapis od 29. oktobra 1939, Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 625-26.

33 Waite (vidi napomenu 16), str. 27 i dalje; Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 680, zapis iz Gebelsovog dnevnika od 29. decembra 1939. godine: “Firer je duboko ubeđeni vegetarijanac.”

Tri dana kasnije – 31. oktobra 1939. godine – Gebels je lično otišao u Lođ; ovako je sumirao svoje utiske tokom posete getu u svome dnevniku:

Lođ je odvratan grad. Vozimo se kroz geto. Izlazimo iz kola i sve pažljivo razgledamo. To je nešto neopisivo. To više nisu ljudska bića već životinje. Ne radi se tu, stoga, o humanitarnim poslovima, to je posao za hirurga. Mora se seći, i to veoma radikalno. Ili će jednoga dana Evropa nestati zbog jevrejske bolesti.³⁴

265 Ova ideja je, u svakom slučaju, predstavljala odrednicu celokupnog mentaliteta na kome se temeljilo snimanje ovog filma, a Gebelsovo mišljenje o Jevrejima eksplicitno je potvrdio Hitler govoreći o svojoj poseti Poljskoj. U zapisu od 2. novembra 1939. Gebels kaže:

Iznad svega, moj opis jevrejskog problema naišao je na njegovo (to jest Hitlerovo) potpuno odobravanje. Jevreji su smeće. Pre kliničko nego socijalno pitanje.³⁵

Na ovom putovanju Gebelsa su verovatno pratili scenarista Eberhard Taubert i kamerman Erih Štol, koji je u posebnoj meri smatran čo-

vekom od političkog poverenja. Snimljen je dodatni materijal za film. Gebels je novi materijal odgledao oko nedelju dana kasnije – a njegovi dnevnički zapisi tokom narednih nedelja i meseci pokazuju koliko je snažno bilo njegovo zanimanje za ovaj film i koliko ga je značajnim smatrao. U zapisu od 19. novembra 1939. on kaže: “Obaveštavam Firera o našem filmu o Jevrejima. On daje neke ideje za njega. Sve u svemu, film je sada veoma vredno propagandno sredstvo za nas.”³⁶ Takođe, valja zabeležiti da je Gebels sebe smatrao značajnim tvorcem filmova,³⁷ a da je i Hitler sebe smatrao ekspertom za pitanja filmske propagande. Svake nedelje odvajao je vremena da odgleda najnoviji žurnal UFA. Firer je čak katkada naređivao da se unesu izmene pre davanja odobrenja za javno prikazivanje.³⁸

Na dan 11. decembra 1939. Firer je prekoreo Gebelsa zbog lošeg filma; da stvar bude još gora, to se desilo za Hitlerovim trpezarijskim stolom, a njegov lični neprijatelj Rozenberg bio je prisutan.³⁹ Stoga se na “Der ewige Jude” takođe može gledati kao na Gebelsov odgovor na taj prekor. Prva verzija, ona od 8. januara 1940, nije sadržala sekvencu sa Hitlerovim notornim proročanstvom izrečenim 30. januara 1939. Sadržala je samo “jevrejske” scene (uključujući tu i poređenje između Jevreja i pacova), a njen vrhunac predstavljale su sce-

34 Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 628-29.

35 Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 630.

36 Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 647.

37 Rudolf Semler, *Goebbels – The Man Next to Hitler*, London, 1947, str. 48-49.

38 Na primer, 9. novembra 1939, Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 3, str. 638.

39 Hans-Günther Seraphim (ed.), *Das politische Tagebuch Alfred Rosenberg aus der Jahren 1934/35 und 1939/40*, München, 1964, str. 110-11.

ne klanja.⁴⁰ Hitler je odbacio ovu verziju II. januara 1940.⁴¹

Nažalost, nije moguće razabrati čije je ideja bila da se ovaj govor uključi u film: Gebelsova, Hitlerova ili nekog istraživača koji je tragao za odgovarajućim Hitlerovim citatima. No, ovo Firerovo javno reagovanje povodom jevrejskog načina klanja stoke uključeno je u naredne verzije filma. Tvrdnja o tome da će, “ako otpočne rat, to imati za posledicu uništenje jevrejske rase u Evropi” Hitleru se takoreći urezala u misli stalnim ponavljanjem dok je gledao različite verzije Gebelsovog filma.

Protokol jednog probnog prikazivanja, održanog za šefove propagande iz svih ogranaka Trećeg rajha na dan I. marta 1940, pokazuje da je film “Der ewige Jude” testiran na način na koji se danas testiraju reklamni spotovi pre nego što budu prikazani na televiziji.⁴² Druga svrha ovog prikazivanja verovatno je bila radikalizovanje mentaliteta tvoraca jav-

nog mnjenja u nemačkom društvu posredstvom uticaja scena klanja, pošto je ritualno klanje odavno bilo u prvom planu antisemitske propagande. Ovaj protokol je, zajedno sa kritičkom analizom filma kadar po kadar, još jedan pokazatelj suptilne preciznosti i tehničke perfekcije koje su karakterisale stvaranje filma “Der ewige Jude” – kako bi bio što delotvorniji.

Od samog početka, ovaj takozvani “filmski dokument” valjalo je shvatiti kao Gebelsovo zagovaranje jednog radikalnog rešenja kao krajnje logičke konsekvence Hitlerovog sopstvenog antisemitizma – budući da je Firer, a ne Gebels, odlučivao o “jevrejskom pitanju”. A to je, izgleda, razlog za to što je pripremljeni rad za film bio tako temeljan i na jedan gotovo “naučan” način ugrađen u tradiciju antisemitske propagande, premda je takođe koristio i celokupan dijapazon audio-vizuelnih manipulacija za koje se znalo 1940. godine.⁴³

266

40 Frank Maraun, “Symphonie des Ekels. Der ewige Jude – ein abendfuellender Dokumentarfilm”, *Der deutsche Film* 4 (1939/40), str. 156-61.

41 Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 4, str 11.

42 Institut für Zeitgeschichte, München, Mc 31 a Fritz Hippler.

43 Film “Der ewige Jude” nije sadržao ništa novo, ali praktično je predstavljao filmovanu “crnu knjigu” ispunjenu primerima iz dugogodišnje antisemitske tradicije. Kao deo propagandne mašinerije – i kao što je bio slučaj sa svim celovečernjim filmovima u to vreme – mogao je da se kupi ilustrovani filmski program, *Illustrierte Film-Kurier*, sa kratkim sadržajem filma, koji ovde reprodukujemo da bismo čitaocu omogućili da stekne utisak o najvećem filmu mržnje svih vremena:

Film počinje impresivnom ekspedicijom kroz jevrejska geta u Poljskoj. Prikazuju nam se jevrejske četvrti, koje se, po našem viđenju, ne mogu nazvati kućama. U tim prljavim sobama živi i moli se jedna rasa koja za život ne zarađuje radom već cenjkanjem i varanjem. Od derana do staraca, stoje na ulicama, trguju i cenjkaju se. Pomoću trik-snimaka, prikazano nam je kako se jevrejska rasna mešavina u Maloj Aziji razvila i preplavila čitav svet. Paralelu ovome vidimo u maršrutama pacova, koji su paraziti i prenosioci

Prema tekstu na špici filma, to je se sakriju iza maske civilizovanog Evropljanina bio “dokumentarni film” koji “nam Jevreje pokazuje onakvim kakvi stvarno jesu, pre nego što su se sakriju iza maske civilizovanog Evropljanina”. Scene klanja iskorišćene su kao emocionalni vrhunac, uz tvrdnju da je razlog za prikaziva-

---

bakterija među životinjama, a to je položaj koji Jevreji zauzimaju u okviru čovečanstva. Jevrejin je oduvek znao kako da svoj spoljašnji izgled prilagodi izgledu svoga domaćina. Kontrastiraju se isti jevreski tipovi – prvo Jevrejin sa Istoka, u kaftanu, sa bradom i zulufima, a zatim glatko izbrijani zapadnoevropski Jevrejin. Ovo je upečatljivo svedočanstvo toga kako je on zavarao Arijevece. Služeći se ovom maskom, sve više je povećavao svoj uticaj među arijevskim narodima i uspinjao se na visoke položaje. No, svoje unutrašnje biće nije mogao da promeni.

Pošto je, posle epohe prosvetiteljstva, ukinuto progonstvo Jevreja u Evropi, Jevrejin je tokom nekoliko decenija uspeo da zadobije dominaciju nad svetskom privredom pre nego što su razni narodi-domaćini toga postali svesni – uprkos činjenici da Jevreji čine svega jedan procenat svetske populacije. Odlomak iz jednog američkog filma o Rotšildovima, koji su snimili Jevreji, otkriva nam lukave temelje njihove bankarske imperije. Zatim vidimo kako Jevreji, radeći svoje međunarodne finansijske poslove, vode nemački narod u novembarsku revoluciju. Oni tada odbacuju anonimnost i otvoreno stupaju na pozornicu političkog i kulturnog života. Tako ljudi koji su bili odgovorni za sramno ponižavanje nemačkog naroda paradiraju pred nama. Prikazuju se nesporni primeri toga kako su od ove zemlje i naroda ukrali ogromne svote novca. Uz finansijsku dominaciju, uspeali su da steknu prevlast i u kulturnom životu. Odbojne slike takozvane jevrejske “umetnosti” otkrivaju potpuni sumrak kulturnog života u to vreme. Prikazivanjem originalnih sekvenci iz savremenih filmova, razotkriva se degradirajuća i destruktivna tendencija jevrejske moći. Stotina godina, nemački umetnici glorifikovali su likove iz Starog zaveta, znajući sasvim dobro kakvo je pravo lice Jevreja. Kako Jevrejin stvarno izgleda prikazano je u scenama koje su snimili sami Jevreji u jednom “filmu kulturne sadržine” o svetkovini Purim, koja se i danas slavi radi čuvanja uspomene na pokolj 75.000 antisemitski nastrojenih Persijanaca i učenja kojim se budući rabini u jevrejskim školama pripremaju da budu politički pedagozi. Prisustvijemo času “Talmuda” i jednoj jevrejskoj školi i doživljavamo orijentalni ton obreda u jednoj jevrejskoj sinagogi, gde Jevreji sklappaju poslove među sobom tokom bogoslužjenja. Međutim, svirepo lice judaizma najbrutalnije se ispoljava u završnim scenama, gde se vide originalni snimci klanja prema košer ritualu. Ovi filmski dokumenti neljudskog klanja stoke i ovaca bez anestezije pružaju definitivni dokaz o brutalnosti koja je svim Arijevcima jednostavno nezamisliva. Kao blistav kontrast o tome, film se završava slikama Nemaca i nemačkog reda koje ispunjavaju gledaoca osećanjem dubokog zadovoljstva što pripada rasi čiji firer temeljno rešava jevrejski problem.

nje ovih “originalnih snimaka”, koji spadaju među “najgroznije” snimke ikada napravljene kamerom, opravdan sledećim argumentom: nemački narod će najzad “shvatiti istinu o Jevrejima” kada ih vidi onakve kakvi jesu. A prema komentaru – koji je čitao autoritativni spiker iz žurnala – “ove slike dokazuju svirepost ovakvog vida klanja. Ono otkriva karakter rase koja svoju brutalnost skriva iza plašta pobožnosti.”

Stoga prikazivanje ovog filma – jedina konkretna Hitlerova konfrontacija sa Jevrejima posle pohoda na Poljsku – mora da je aktuelizovalo jevrejsko pitanje uopšte, a pogotovu njegovu “potrebu” da donese odluku u skladu sa svojom ideologijom. Mora da je bio pod psihološkim pritiskom da nešto učini kao “spasilac” nemačkog naroda, čime bi se pridržavao sopstvenog “proročanstva” od 30. januara 1939, koje je u filmu predstavljeno kao “rešenje” jevrejskog problema. A 1940. godine ta teza je postala stvarnost pošto je rat već bio u to-

ku – ta je činjenica eksplicitno naglašena prilikom promocije filma u štampi i na radiju kada je film najzad premijerno prikazan 28. novembra 1940.

Međutim, izgleda da je tek kada je “proviđenje” još jednom potvrdilo njegov psihopatski pogled na svet, na dan 20. maja 1940. (odnosno, kada su nemačke snage, prema njegovoj strategiji, presekle neprijateljske snage na dva dela izbivši na obalu Lamanša, na taj način dokazujući da je odabrao pravu strategiju, nasuprot savetima vojnih komandanata), Hitler odobrio Gebelsu da prikaže verziju filma koju danas znamo.⁴⁴

Vizualizovana i strukturisana eksternalizacija Hitlerovih mutnih razmišljanja posredstvom “filmskog dokumenta” najzad je učinila svoje. Postala je opravdanje njegove mržnje prema Jevrejima i otklonila je kod Hitlera i poslednji tračak sumnje koji je možda i dalje tinjao u njegovoj podsvesti. Za svet će vrhunac ovog filma predstavljati Firerovu neizre-

268

---

44 Dokazi su posrednog karaktera, ali ovaj datum je jedini koji se uklapa u logiku snimanja ovog filma i u psihološki model Hitlerovog ponašanja. Na osnovu zapisa iz Gebelsovog dnevnika od 9. maja 1940, znamo da on tada još uvek radi na završnoj verziji, Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 4, str. 150-51. Iz istog dnevnika saznajemo da je Gebels poslao pokretni projektor u Hitlerov glavni štab na terenu zato što je smatrao da je za njegovu delatnost kao ministra propagande važno da Hitler barem bude u mogućnosti da vidi žurnale (zapis od 12. maja 1940, Froehlich, vol 4, str. 156). Narednih dana Gebels ne pominje “Der ewige Jude” u svom dnevniku, ali 23. maja iznenada je obavestio svoje potčinjene da je zadovoljan filmom u njegovom sadašnjem obliku, Willi A Boelcke (ed.), *Kriegspropaganda 1939-1941, Geheimen Ministerkonferenzen im Reichpropagandaministerium*, Stuttgart, 1966, str. 487. Tada je “Der ewige Jude” prvi put zvanično pomenut u protokolu tajnih konferencija, a to može da znači samo jedno, da ga je Hitler morao odobriti pre toga datuma. Jedna druga indikacija odobrenja od 20. maja mogla bi biti činjenica da je najraniji nagoveštaj budućeg pohoda protiv jevrejsko-boljševičke Rusije bila Hitlerova opaska generalu Halderu od 21. maja. Klaus Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik. Kalkuel oder Dogma?*, Stuttgart, 1990, str. 99.

čenu ali neopozivu smrtnu presudu Jevrejima. A ipak, iz psihopatske perspektive, nije on bio taj koji zapoveda iskorenjivanje zla već “sudbina” – ili “proviđenje”. On je samo “alatka” u rukama sudbine.

Ipak, “Der ewige Jude” nije prikazan neposredno pošto je Hitler dao odobrenje za to u maju 1940. Razlog za to je bio što se čekala završna verzija celovečernjeg filma “Jud Süß”, drugog dela istog propagandnog paketa, koji je trebalo da podstakne antisemitska osećanja koja će “potvrditi” onaj sledeći, “autentični filmski dokument”.⁴⁵ Dok je “Jud Süß” premijerno prikazan tokom filmskog festivala u Veneciji, na dan 6. septembra 1940, “Der ewige Jude” je prikazan glavešinama Rajha na dan 8. septembra.

Tom prilikom, Gebels ga je iskoristio kao konkretnu demonstraciju nove vrste ratne propagande, koja će biti upotrebljena da pripremi nemačku publiku na nastavak rata.⁴⁶ Prisutni su žestoko protestovali, zahtevajući da se scene klanja ne prikazuju izvan partijskih skupova, i Gebels je morao da napravi jednu ublaženu verziju za žene i decu. Međutim, insistirao je na tome da obe verzije treba prikazati u javnim bioskopima.⁴⁷

“Der ewige Jude” konačno je premijerno prikazan 28. novembra 1940, kada je reditelj filma – Fric Hipler – naglasio da film predstavlja dokaz ispravnosti Hitlerovog proročanstva iz 1939. U jednom intervjuu koji je emitovan u čitavoj Nemačkoj, Hipler je citirao ovo proročanstvo pošto je ukazao na činjenicu da je njegova osnovna teza – rat – u međuvremenu postala stvarnost.⁴⁸

A neposredno pošto je film prikazan u čitavoj Nemačkoj, sâm Hitler se 30. januara 1941. počeo prisećati svoga proročanstva u svojim govorima emitovanim preko radija – na taj način praktično dajući usmenu potvrdu svoga poziva na genocid iskazanog i legitimiziranog u filmu.⁴⁹ Pogotovu zato što je on – u ovoj prilici i više puta kasnije⁵⁰ – tvrdio da je to rekao na samom početku rata (baš kao što je antedatirao naređenje o eutanaziji). Od nemačke publike se očekivalo da se priseti strahotnih prizora “nehumanosti” Jevreja kada čuje ili pročita ove govore. U vreme kada prava krv skoro nikada nije prikazivana na ekranu, scene klanja svakako su imale isti psihološki efekat na stvaranje genocidnog mentaliteta kao i slike zverstava počinjenih od strane neprijatelja tokom rata u

---

45 Uporedi napomenu 27.

46 Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 4, str. 315.

47 Boelcke (vidi napomenu 44), str. 503 i 518.

48 Intervju je preštampan u tri nemačka filmska časopisa: *Der Film* No. 48/1940; *Film-Kurier* No. 279/1940; *Filmwelt* No. 49/1940. Preštampan u autorovom kritičkom izdanju (vidi napomenu 20), str. 309-12.

49 M. Domarus (ed.): *Hitler. Reden und Proklamationen*, Würzburg, 1962, vol. 2, str. 1663.

50 C. C. Aronsfeld, “'Perish, Judah'. Nazi Extermination Propaganda 1920-1945”, *Pattern of Prejudice* 12,5 (1978), str. 22-23.

bivšoj Jugoslaviji devedesetih godina dvadesetog veka.⁵¹

Drugim rečima, postoje mnogi uverljivi razlozi za tvrdnju da se “Der ewige Jude” može smatrati Hitlerovom javnom porukom, upućenom počiniocima i posmatračima sa strane, o tome koji će biti sledeći korak u njegovom ratu protiv Jevreja.⁵²

KONAČNA ODLUKA

Koristeći se ovom idejom i detaljno utvrđenom hronologijom snimanja “Der ewige Jude”, čini se mogućim da se navedu tačni datumi i mesta donošenja Hitlerove sumanutе odluke i njegovog naređenja datog Hajnrihu Himleru da preuzme kontrolu nad projektom istrebljenja Jevreja.

Hitlerovo ponašanje tokom pohoda na Francusku svakako je bilo određeno

njegovom ratnom traumom iz Prvog svetskog rata. Premda je bio vrhovni komandant nemačke vojske, njega je više interesovalo da obiđe mesta na kojima je učestvovao u bitkama u prethodnom ratu.⁵³ Iz psihološke perspektive, odobrenje za javno prikazivanje “Der ewige Jude” moralo je aktivirati njegovu latentnu želju za “konačnim rešenjem jevrejskog pitanja”, ali njegove posete mestima od ključnog značaja za njegove lične ratne traume podstakle su reakciju i dovele do njegove neopozive odluke da pobije evropske Jevreje.

Na dan 1. juna 1940, oko 6 časova izjutra, Adolf Hitler vratio se na jedno brdašce nazvano “La Montagne” na francusko-belgijskoj granici, dva kilometra južno od sela Vervik.⁵⁴ Tu je u noći između 13. i 14. oktobra 1918. Hitler oslepeo od eksplozije jedne bri-

---

51 Tokom leta 1992. godine, pažljivo sam pratio direktne prenose srpske i hrvatske televizije na kablovskoj televiziji. Moje iskustvo stečeno posmatranjem tih programa, kao i celokupna mešavina programa, najzad su me naveli da odbacim svoju prvobitnu radnu hipotezu i da prihvatim “Der ewige Jude” kao ključni faktor za podsticanje holokausta.

52 Ovu interpretaciju potrepljuju još tri argumenta: 1) Gebels se nikada ne bi usudio da prikaže javnosti film o jednom tako ključnom pitanju nacističke ideologije bez eksplicitnog Firerovog odobrenja. 2) Godine 1940. svako vizuelno predstavljanje Firera morao je da odobri on lično. 3) Značaj mita o Fireru i način na koji je Hitler predstavljen nemačkoj javnosti putem dokumentarnih snimaka dokumentovan je izveštajem SD od 28. novembra 1940. godine (kada je održana premijera “Der ewige Jude”), u kome se komentarišu žurnali: “Još postoji izuzetan interes za sve snimke Firera. Došlo je gotovo dotle da se nijedan žurnal bez Firerovih slika ne smatra pravim žurnalom. Sve vreme žele da vide kako on izgleda, da li je ozbiljan ili se smeje. S druge strane, postoji veliko razočaranje što se već dugo vremena njegov glas nije čuo u žurnalima.” Heinz Boberach, *Meldungen aus dem Reich*, Neuwied Berlin, 1965, str. 114 i dalje.

53 Uporedi Froehlich (vidi napomenu 16), vol. 4, str. 192.

54 Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg, RW 47/6, Kriegstagebuch des Kommandanten Führerhauptquartier, zapis od 1. juna 1940, pokazuje da je Hitler posetio Vervik tog popodneva pošto je obišao druga mesta gde su vođene borbe u Prvom svetskom ratu. Njegov fotograf Hajnirih Hofman snimio je tom prilikom

tanske gasne bombe.⁵⁵ Potom je prebačen u bolnicu u Pasevalku, u Pomeraniji, gde mu se povratio vid; međutim, kada je 10. novembra 1918. saznao da se država raspala a Nemačka izgubila rat, histerično je zaplakao i ponovo privremeno izgubio moć vida.⁵⁶

Da bi povratio moć vida, budući “psihopatski Bog” (Robert Vejt) Adolf Hitler

potpisao je svoj sopstveni faustovski ugovor sa Đavolom – ili sa Bogom, odnosno, provide-njem, kako je Hitler to radije opisivao. Tako je, barem, on sebe video i tako je interiorizovao svoje traumatsko iskustvo,⁵⁷ što ga je navelo da odluči da postane političar: “Sa Jevrejima ne može biti nikakvih dogovora – samo ili... ili.” Ova rečenica postala je “kredo” njegovog života.⁵⁸

---

devet fotografija. Fotoarchiv Hoffmann, Bayerische Staatsbibliothek, München, dosije XVI. 39.

55 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Auflage, München, 1942, str. 220-21.

56 *Mein Kampf* (vidi napomenu 55), str. 222-25.

57 Rudolph Binion: “... dass ihr mich gefunden habt.”, *Hitler und die Deutschen: Eine Psychoanalyse*, Stuttgart, 1978. U jednom od dodataka (str. 178-81) Binion je prikupio iz mnogih izvora podatke o tome kako je Hitler opisao ono što se dogodilo u Pasevalku.

271

58 Na osnovu onoga što sam kao laik pročitao o savremenim istraživanjima posttraumatskog poremećaja izazvanog stresom – koristeći se izvanrednom bibliotekom Međunarodnog centra za ispitivanje i pomoć žrtvama torture u Kopenhagenu – čini se da je veoma plodotvorno postaviti hipotezu o Adolfu Hitleru kao osobi koja je potencijalna žrtva posttraumatskog poremećaja izazvanog stresom i koristiti se savremenim saznanjima o ovom stanju kao strukturnim objašnjenjem za razvitak njegove ličnosti. Lekar koji ga je lečio u Pasevalku rekao je da je Hitler bio u histeričnom stanju posle šoka od eksplozije granate, kako je tada postavljena dijagnoza postraumatskog poremećaja izazvanog stresom. Ovaj pristup takođe možda može ukazati i na razlog zašto je Adolf Hitler mrzeo Jevreje, a ne Engleze, koji su ispalili granatu od čije je eksplozije privremeno oslepeo. Brigitte Haman je nedavno pokazala da u proleće 1913. godine, kada je napustio Beč, Hitler još uvek nije bio postao fanatični antisemita, premda su njegovi utisci iz Beča kasnije postali deo rezonovanja na kome se temeljio njegov antisemitizam. Brigitte Hamann, *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*, München, 1996. Stoga moramo tražiti neko lično iskustvo sa nekim Jevrejinom tokom rata koje bi bilo ključni događaj koji bi ga, sa nastupom traume, uverio da je on lično odgovoran za poraz Nemačke: počinio je greh zato što je postupio u suprotnosti sa nemačkim duhom ispunivši želju jednom Jevrejinu, i stoga je morao da se iskupi boreći se protiv Jevreja. Iz jedne semiotičke perspektive, moguće je ponuditi sledeći scenario: Hitlerov neposredni pretpostavljeni od 31. januara do 30. avgusta 1918. bio je jevrejski oficir po imenu Hugo Gutman. Gutman je obećao Hitleru Gvozdeni

Stojeći na “La Montagne”, Hitler je ponovo doživio potvrdu svoje “misije” zato što se svojim očima uverio da je učinio ono što je u Pasevalku obećao da će učiniti. Okrenuo je točak istorije i ponovo uspostavio moć nemačkog naroda: postigao je pobjedu nad Francuskom.

Pored ove psihološke argumentacije, postoje i dokazi koji potkrepljuju jednu takvu interpretaciju, naročito ako se prihvati ideja Jehude Bauera i drugih da je, iz Hitlerove perspektive, rat protiv Sovjetskog Saveza predstavljao rat protiv Jevreja.⁵⁹ Dan posle posete Verviku – 2. juna 1940. godine – rekao je jednom generalu da se nada da će se Engleska uskoro “opametiti”, tako da će moći da pristu-

pi svom “pravom zadatku” i krene na “boljševičku Rusiju”.⁶⁰

Naredni dani doneli su nove inicijative u okviru antijevrejske politike,⁶¹ ali najvažniji dokaz je verovatno tajni ukaz od 5. juna 1940, na osnovu koga su mogli biti poništeni svi nemački zakoni koji bi predstavljali prepreku totalnom ratovanju.⁶² Ovaj potez teško da je mogao biti opravdan drugom fazom pohoda na Francusku, ali mora se sagledati u vezi sa glavnom odlukom, onom o napadu na Sovjetski Savez. Ovu interpretaciju potkrepljuju datumi kada je ukaz ponovljen – 20. decembar 1940. i 15. maj 1941. godine. Oba datuma jasno su povezana sa planiranjem operacije Barbarosa.

---

krst prvog reda ako uspe da prenese jednu važnu poruku tokom žestokih borbi krajem maja. Mesecima kasnije – na dan 4. avgusta 1918. godine – Hitler je dobio odlikovanje koje je kasnije postalo simbol njegovog života, ali samo četiri dana kasnije – u vreme dok je Gutman bio na odsustvu – nemačka vojska je morala da se povuče, a Gutman je ubrzo potom bio premešten na položaj daleko u pozadini, dok je Hitler ostao na frontu i bio ranjen. Začudo, Hitler nikada nikome nije rekao zašto je odlikovan, premda se moglo pretpostaviti da je to moglo biti od značaja u njegovim naporima da zadobije političku podršku. Međutim, on je samo jednom eksplicitno pomenuo Gutmana, konkretno, tokom razgovora vođenih za njegovim stolom 10. novembra 1941. Jochmann Werner (ed.), *Adolf Hitler. Monologe im Führerhauptquartier 1941-1944, Die Aufzeichnungen Heinrich Heims*, Hamburg, 1980, str. 132. Ovde je važan datum, zato što je njegova kletva upućena Gutmanu izrečena na godišnjicu traume – i poklapa se sa datumom kada je Himler bio pod tako velikim pritiskom od strane Hitlera da je rekao Kerstenu o naređenju za ubijanje Jevreja.

59 Yehuda Bauer, *Freikauf von Juden? Verhandlungen zwischen dem nationalsozialistischen Deutschland und juedischen Repräsentanten von 1933 bis 1945*, Frankfurt/Main, 1996, str. 97.

60 Karl Klee, *Das Unternehmen 'Seelowe'*, Goettingen, 1958, str. 189 i dalje.

61 Uwe Dietrich Adam, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Tübingen, 1972, str. 273-85.

62 Adam (vidi napomenu 61), str. 245.

Sledećeg dana – 6. juna 1940. godine – Hitler se preselio u novi Glavni štab na terenu, koji je sam preimenovao i dao mu simboličko ime “Wolfsschlucht”.⁶³ “Wolfsschlucht” se ne odnosi samo na Hitlerovo ime – “plemeniti vuk” – već i na nemačku narodnu operu “Der Freischütz” Karla Marije fon Vebera, gde je Vučja klisura mesto sklapanja faustovskog ugovora sa Đavolom. Uskoro zatim je odredio mesto novog Glavnog štaba u Švarcvald, koje će biti korišćeno posle kapitulacije Francuske. Nazvao ga je “Tannenberg”, čime je jasno pokazao da je odluka o napadu na Rusiju njegov sledeći korak u ratu.⁶⁴

Na dan 17. juna 1940, Francuska je zatražila pregovore, a Hitler je naredio “rekonstrukciju” primirja iz Prvog svetskog rata, koje je sklopljeno u Kompjenju 21. juna, gde je on prisustvovao kao “nema” bogolika figura.

Međutim, toga dana posetio je bojišta iz Prvog svetskog rata, uključujući tu i mesto u blizini Suasona gde mu je dodeljen Gvozdeni krst prvog reda.⁶⁵ Zatim je – uveče 22. juna 1940. godine – primio dokument u kome je stajalo da je Francuska kapitulirala. Psihološki, to je Hitleru moralo delovati kao konačna potvrda njegove “odabranosti”, i to ga je navelo da eksternalizuje odluku koju je doneo u Verviku. Svratio je kod Hajnriha Himlera neposredno pošto je primio dokument, oko 9 časova uveče, i usmeno mu je naredio da uništi sve evropske Jevreje.

Ova hipoteza, zasnovana na analizi Hitlerovog traumatskog modela ponašanja, potkrepljena je jednim pisanim izvorom. Prema Himlerovom maseru Feliks Kerstenu, Himler je isprva odbijao da prihvati naređenje jer je smatrao da “nije u duhu nemačkog naroda” da pobije čitav jedan narod, ali na kraju je popustio

---

63 Kommandotagebuch (vidi napomenu 54), zapis od 6. juna 1940.

64 Kommandotagebuch (vidi napomenu 54), zapis od 13. juna 1940. Implikacije ovog imena jasno je shvatio generalštab vojske, koji je počeo da razrađuje planove za pohod i bez konkretnog naređenja. Hitlerov model simboličkog ponašanja tokom ovog perioda takođe je potvrđen drugim događajima. Dan posle kapitulacije Francuske, Hitler je ujutro posetio Napoleonov grob u Parizu i, takoreći, prihvatio se zadatka stupanja u borbu sa Rusijom, koju je Napoleon napao 22. juna 1812. Zato nije nikakva slučajnost što je završna bitka protiv Jevreja započeta 22. juna 1941. Bilo je to tačno godinu dana pošto je naredio Himleru da preuzme odgovornost za istrebljenje Jevreja.

65 Baš kao što je Hitler pretvorio selo svoga oca (koga je mrzeo zbog mogućnosti da mu je deda Jevrejčin) u poligon za obuku Vermahta, tako je “izbrisao” mesto gde mu je dodeljen Gvozdeni krst prvog reda, uspostavljajući tu novi poljski Generalštab. Nazvao ga je “Wolfsschlucht 2”, što se može smatrati još jednim pokazateljem značaja koji je Gutman imao za istrebljivački karakter Hitlerovog antisemitizma. Zatim je – uveče 22. juna 1940. godine – primio zvanični dokument u kome je pisalo da je Francuska kapitulirala.

i prihvatio je taj užasni zadatak.⁶⁶ Kersten je tvrdio da je Hitler izdao naređenje “neposredno posle kapitulacije Francuske” – a da je Himler eksplicitno krivio Gebelsa kao osobu koja je navela Hitlera da donese odluku.⁶⁷ Od Kerstena takođe saznajemo kako je Firer pažljivo proveravao razne Himlerove postupke. Na primer, Hitler je naredio da se svi Himlerovi tajni govori snimaju – i Himler je kasnije ispričao Kerstenu o tome kako je Hitler besneo kada je smatrao da su ti govori ili preduzete mere odveć nedostatni – ili kada nije bio zadovoljan brzinom kojom su sprovedene akcije protiv Jevreja.⁶⁸

Po običaju, kada bi se suočio sa moralnim problemima, Himler je dobijao grčeve u stomaku i puštao je Hajdriha – pravog “arhitektu konačnog rešenja” – da preuzme stvar u svoje ruke.⁶⁹ Na dan 24. juna 1940, Hajdrih je napisao kratko ali oštro intonirano pismo Ribentropu, u kome ga je podsetio da je januara 1939. godine Gebels ovlastio njega, Hajdriha, da se nosi sa jevrejskim emigrantima. Kao što je istakao američki specijalista za ovu temu Ričard Brajtman ovo pismo bilo bi nezamislivo ukoliko Hajdrih nije bio siguran da postupa po Firerovom ovlašćenju.⁷⁰

---

66 Felix Kersten, *Totenkopf und Treue. Heinrich Himmler ohne Uniform. Aus den Tagebüchern des finnischen Medizinalrats*, Hamburg, 1952, str. 149. Kersten je osporavan kao izvor za to što je precenjivao sopstveni uticaj na istoriju. Ričard Brajtman (Richard Breitman) zanemario ga je u svojoj značajnoj knjizi *The Architect of Genocide. Himmler and the Final Solution*, London, 1991. S druge strane, Jehuda Bauer podvukao je da, kako izgleda, uvek ima istine u činjenicama koje Kersten iznosi. Vidi Bauer (napomena 58), str. 166-67. Džerald Fleming, koji je i sâm proučavao Kerstena, naglasio je u jednom pismu upućenom meni da je Kerstena moguće koristiti kao izvor uz dvostruko proveravanje. Glavni razlog što ovde verujem Kerstenu jeste datum koji navodi u svom zapisu: 11. novembar 1941. Ovaj datum objašnjava zašto su Himlera do te mere mučili psihosomatski grčevi u stomaku da je to spomenuo Kerstenu. Bilo je to dan pošto je Hitler proklinjao Gutmana, a Himlerovi stomačni problemi mogli su poticati od Hitlerovog prekora što nije dovoljno efikasan.

67 Kersten (vidi napomenu 66), str. 200.

68 Uporedi Bradley F. Smith, Agnes F. Peterson (eds.), *Heinrich Himmler: Geheimreden 1943-1945 und andere Aussprachen*, Frankfurt/Main, 1974.

69 Ričard Brajtman (vidi napomenu 66) tvrdi da je Himler sâm započeo pripreme za holokaust u leto 1940. Premda se tu ne slažem sa njim, smatram da njegova knjiga daje odličnu i dokumentovanu analizu Himlerove ključne uloge u sprovođenju Hitlerovog naređenja u delo; njegova analiza poklapa se sa hronologijom procesa odlučivanja datom u ovom radu.

70 Breitman (vidi napomenu 66), str. 124.

Pretpostavka da je Hitler dao takvo usmeno naređenje Himleru na dan 22. juna 1940. objasnila bi zašto se ne spominju Jevreji u Himlerovom drugom planu za germanizaciju Istočne Evrope, koji datira od 30. juna 1940, nasuprot njegovom ranijem planu, koji je iznet Hitleru i koga je ovaj odobrio 25. maja 1940.⁷¹ Takođe bi objasnila svrhu Hajdrihovo dobro poznatog izveštaja od 2. jula 1940. o aktivnostima SS i SD tokom pohoda na Poljsku i posle njega.⁷² Ovaj izveštaj svakako je bio namenjen Hitleru i može se posmatrati kao operativni korak u cilju obezbeđivanja nezavisnosti ubilačke sile. Istovremeno, može se videti i kao formalno prihvatanje zadatka od strane Hajdriha (i Himlera).

275 Ima znakova da je Hitler, kao nadoknadu za ovo prihvatanje, obećao Himleru značajan i pomalo neobičan “honorar”: na dan 12. jula 1940, rajhsfirer SS trupa dobio je odobrenje da poruši crkvu i proširi zamak Vewelsburg u blizini Paderborna, koji je Himler video kao budući “centar sveta”.⁷³ Arhitektura Severnog tornja, kao i plan čitavog mesta nagoveštavaju da je tu trebalo da bude sahranjen Hitlerov leš, a posedovanje najsvetije “relikvije” Trećeg

rajha obezbedilo bi Himleru moć posle Hitlerove smrti.⁷⁴

SPROVOĐENJE NAREĐENJA U DELO
Rajhsfirer SS trupa trebalo je da ovaj zadatak zadrži u što većoj tajnosti, sledeći Hitlerova generalna uputstva da nikome ne govori ništa što taj ne mora da zna, a da one koji moraju da znaju obaveštava što je kasnije moguće.⁷⁵ U tom smislu, plan za slanje Jevreja na Madagaskar bio je deo kamuflaže, zato što je obezbeđivao saradnju vlasti (od Ajhmana kao glavnog koordinatora, pa idući naniže i bočno birokratskim kanalima), a i samih Jevreja, koji su navedeni da veruju u mogućnost “humanog načina” rešavanja jevrejskog problema.⁷⁶ Sudeći po psihologiji i moralnom rezonovanju Himlera, on – nasuprot Hajdrihu – nije baš bio voljan da sprovede u delo zadatak koji je dobio i usrdno se nadao da će se plan Madagaskar ostvariti, budući da su plan Madagaskar i plan o istrebljenju Jevreja imali zajedničku prvu fazu – registraciju i segregaciju Jevreja.

Ljude koji su određeni da sprovedu u delo ubijanje (uključujući tu i samog Himlera) trebalo je psihološki pripremiti za to, jer

---

71 Helmut Krausnick: “Denkschrift Himmlers über die Behandlung der Fremdvoelkischen im Osten (Mai 1940)”, *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte* 5 (1957), str. 194–98; Breitman (vidi napomenu 66), str. 127.

72 Helmut Krausnick: “Hitler und die Morde in Polen”, *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte* II (1963), str. 207.

73 Karl Hüser, *Wewelsburg 1933 bis 1945. Kult- und Terrorstätte der SS*, Paderborn, 1982, str. 274.

74 U autorovoj knjizi na danskom (vidi napomenu 1) nalazi se detaljno obrazložena argumentacija za ovo.

75 Lucy S. Dawidowitz, *Der Krieg gegen die Juden 1933–1945*, München, 1975, str. 175.

76 Uopredi Breitman (vidi napomenu 66), str. 116–44.

trebalo je da veruju da čine nešto dobro i plemenito – čak i kada ubijaju ljude. A nemačka javnost je, kao i nejevrejsko stanovništvo u okupiranoj Evropi, morala da prihvati ono što će se desiti njihovim (nekadašnjim) sugrađanima koje su još uvek sretali na ulicama.

Film “Der ewige Jude” poslužio je u tu svrhu zajedno sa celovečernjim filmom “Jud Süß“. Oba filma su iskorišćena da “pojasne” jevrejski problem pripadnicima Waffen-SS, koji su morali da se nose sa sve većim ekonomskim i socijalnim problemima proisteklim iz držanja Jevreja u getima,⁷⁷ i javno prikazivanje ovih filmova u Nemačkoj i ostatku okupirane Evrope predstavljalo je suptilan način da se publika učini saučesnikom u ubijanju⁷⁸ – čak i kada je taj zadatak bio poveren SS trupama. Postupajući na taj način, Hitler je još jednom sledio strategiju koju je naznačio u poglavlju o propagandi i organizaciji u *Mein Kampf*.⁷⁹

Hitlerovo predviđanje o “presudi” koja će biti “izvršena postepeno, totalno i automatski” obistinilo se, kao što možemo vi-

deti iz prethodno navedenog svedočenja Kurta Mebijusa, a i iz notornog pisma Rolf-Hajнца Hepnera iz Lublina upućenog Adolfu Ajhmanu 16. jula 1941. Hepner je smatrao da će biti “humanije” naći načina da se pobiju Jevreji nego da se dopusti da gladuju tokom naredne zime. Po njegovom ispranom mozgu, oni su i o nako morali da umru.⁸⁰

ZAVRŠNI KOMENTARI I PERSPEKTIVE

Kritička analiza filma kadar po kadar pokazuje da je “Der ewige Jude” verovatno najmanipulativniji film ikada snimljen.⁸¹ Pored toga što predstavlja zastrašujući primer nacističke paranoje spram Jevreja, ovaj film je i jedna od najboljih ilustracija toga kako se iskrivljena “stvarnost” može upotrebiti kao sredstvo za podsticanje mržnje i genocidnog mentaliteta zato što je moguće do najsitnijih detalja dokumentovati način na koji je to učinjeno.

Na nesreću, priča o “proizvedenoj stvarnosti” filma “Der ewige Jude” nije samo doprinos tekućoj naučnoj raspravi o proce-

276

---

77 Na dan 30. septembra 1940. Himler je naredio SS trupama i policiji da odgledaju “Jud Süß” tokom zime, Hollstein (vidi napomenu 27), str. 106. Nikakvo slično naređenje nije bilo neophodno u vezi sa filmom “Der ewige Jude” – zato što ga je proizvela sama država a ne kompanija u privatnom vlasništvu. Stoga nije bilo nikakvih troškova vezanih za prikazivanje “Der ewige Jude” kao u slučaju prikazivanja “Jud Süß”.

78 Bile su napravljene i verzije filma “Der ewige Jude” na holandskom i francuskom jeziku, kao i jedna internacionalna verzija. Uporedi autorovo kritičko izdanje (vidi napomenu 20), str. 305.

79 *Mein Kampf* (vidi napomenu 55), str. 649-69.

80 Adalbert Rückerl, *Nationalsozialistische Vernichtungslager im Spiegel deutscher Strafprozesse*, München, 1979, str. 256-57.

81 Uporedi autorovo kritičko izdanje (vidi napomenu 20) sa analizom kadar po kadar.

su odlučivanja koji je doveo do holokausta. Uprkos činjenici da su nemačke vlasti zabranile njegovu distribuciju i javno prikazivanje, on se lako može nabaviti kako u verziji na nemačkom tako i u verziji na engleskom, a neonacističke grupe ga koriste kao “kultni film”.⁸² Najzad, dovoljno je samo videti propagandu sukobljenih strana u bivšoj Jugoslaviji pa da se zaključi kako je Jozef Gebels sa svojim antisemitskim filmovima stvorio standarde za dehumanizaciju koji se još uvek primenjuju kao opravdanje za genocid.⁸³

Psiholog Izrael Čarni svojevremeno je doneo sledeći zaključak na osnovu opsežnog proučavanja genocidnog ubijanja: “Masovne ubice čovečanstva su uglavnom sasvim obična ljudska bića – ono što zovemo normal-

nim ljudima prema trenutno prihvaćenim definicijama medicinske profesije.”⁸⁴ Sociolog Everet Hjuž potvrdio je zapažanje Hane Arent o Ajhmanu i naznačio da se takve masovne ubice u stvari mogu posmatrati kao “dobri ljudi” koji obavljaju “prljavi posao” svojih društava.⁸⁵ Sociolog Mihael Lej opisao je potrebu da se shvati “religijska” funkcija nacional-socijalizma,⁸⁶ a sociolog Zigmunt Bauman naglasio je da je genocid deo savremenog masovnog društva.⁸⁷ Najzad, sociolog Erik Markusen i istoričar Dejvid Kopf naglasili su funkciju posredovane dehumanizacije kao neophodni uslov za takva masovna ubijanja.⁸⁸

Imajući na umu sva ta zapažanja o podsticanju na genocid u prošlosti, mora se priznati još jedna važna činjenica koju su na

---

82 Stig Hornshøj-Møller: “Kultfilm der Neonazis. 'Der ewige Jude' verbreitet immer noch 24 Lügen pro Sekunde” *Medium* 3/1994, str. 31-33; Michael Schmidt, *Heute gehoert uns die Strasse. Der Inside-Report aus der Neonazi-Szene*, Düsseldorf, 1994, str. 47-52. Video primerak filma “Der ewige Jude” (sa nasnimljenom naracijom na engleskom jeziku) može se naručiti od International Historic Films, Box 29035, Chicago, Illinois, 60629, USA.

83 Da citiram ministra informisanja Savezne Republike Jugoslavije Slobodana Ignjatovića koji je u jednom televizijskom intervjuu iz 1993. godine izjavio: “Izbegavali smo da prikazujemo zverstva i genocid koje su Hrvati i Muslimani počinili nad Srbima – osim kada nismo imali drugog izbora...” Video snimak iz auto-rove arhive.

84 Israel W. Charny, “Genocide and Mass Destruction: Doing Harm to Others as a Missing Dimension in Psychopathology”, *Psychiatry* vol. 49 (1986), str. 144-57.

85 Everett C. Hughes, “Good People and Dirty Work”, objavljeno u Howard S. Becker, *The Other Side*, New York, 1964, str. 23-36.

86 Michael Ley, *Genozid und Heilserwartung. Zum nationalsozialistischen Mord an europäischen Juden*, Wien, 1993.

87 Zigmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Cambridge, 1989.

88 Eric Markusen and David Kopf, *The Holocaust and Strategic Bombing: Genocide and Total War in the Twentieth Century*, Boulder, 1995.

mnoge načine zanemarivali proučavaoci genocida: uticaj savremenih masovnih medija. Pošto veći deo našeg viđenja spoljašnjeg sveta potiče iz naših očiju i budući da se savremeno društvo sve više pretvara u jedno posredovano "informatičko društvo", gde naše viđenje stvarnosti sve više biva uobličeno vizuelnim informacijama, preko je potrebno stvoriti jedan naučni pristup koji bi mogao integrisati i uporediti informacije iz pisanih i nepisanih izvora.

Slučaj filma "Der ewige Jude" kao Hitlerovog neizrečenog ali ipak nedvosmisleno jasnog naređenja da se počini genocid predstavlja upozoravajući primer da mi istoričari treba da prevrednujemo naša temeljna razmišljanja i metodologiju, koji polaze od tradicionalnog primata pisanih dokaza, i da uzmemo u obzir posledice fundamentalnog karaktera nauke kao društvene komunikacije. Kao što pokazuje istorija ovog filma, neophodno je primeniti pristup koji je širi od tradicionalnog, koji se zasniva na pretpostavci da su u naučnom kontekstu dopustivi samo pisani izvori.

Rad saopšten na konferenciji "Genocid i savremeni svet". Udruženje izučavalaca genocida, Concordia University, Montreal, Canada, 11-13. jun 1997.

Stig Hornšej-Meler (1949-1999), danski naučnik i filmski stvaralac, profesor Univerziteta u Kopenhagenu i član Centra za međunarodne i regionalne studije pri Univerzitetu Jejl.

Središte njegovih istraživanja bio je holokaust i proces odlučivanja koji je doveo do masovnih pogroma Jevreja u Drugom Svetskom ratu. Jedan je od osnivača danskog Centra za proučavanje holokausta i genocida. Autor je *Mita o Fireru* (studije o Hitleru, Gebelsu i genocidu) i tročasovnog dokumentarnog filma *Atavulf: Žagonetka Adolf Hitler*.